

ЛЕГЕЗА Є. О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри публічного
та приватного права
(Університет митної справи
та фінансів)
ORCID: 0000-0001-9134-8499

ЛЕГЕЗА Ю. О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри цивільного,
господарського та екологічного
(Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»)
ORCID: 0000-0002-4896-3178

УДК 342.228+342.7

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.47>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ СТАТЕВОЇ СВОБОДИ ТА СТАТЕВОЇ НЕДОТОРКАНОСТІ ОСОБИ

Наукова стаття присвячена особливостям кримінологічної характеристики злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. У роботі проаналізовано такі показники, як рівень, структура та динаміка сексуальних злочинів. Проаналізовано основні кримінологічні характеристики осіб, які вчиняють злочини проти статевої свободи та недоторканності. Особливу увагу приділено окремим аспектам профілактики сексуальних злочинів.

Автор підкреслює, що на загальносуспільному рівні першочергового значення набуває впровадження морально-виховних програм, спрямованих на виховання поваги один до одного та неможливості посягання на права і свободи інших людей. До таких заходів можна віднести просвітницьку діяльність органів державної влади та громадських інституцій, спрямовану на підвищення культурного рівня населення, заходи, спрямовані на зміну асоціальних установок, тобто сприяння задоволенню соціально-економічних потреб, підвищення почуття відповідальності за власну поведінку, виховання поваги до статевої свободи та статевої недоторканності інших людей, одного з основних осередків суспільства. Зміцнення сім'ї як осередку, впровадження в державі соціально-економічних, культурних, освітніх та інших заходів, що сприяють вирішенню проблеми сексуального насильства.

Профілактика сексуальних злочинів як спеціальний напрям запобігання злочинності складається з наступних елементів: а) статево виховання неповнолітніх, що включає соціально-психологічні, педагогічні, медичні та сексологічні аспекти; б) організацію спеціальних лекцій у навчальних закладах; в) підвищення рівня поінформованості населення про віктимність; донесення інформації про шкідливість приховування факту сексуального посягання; г) роз'яснення порядку звернення до правоохоронних органів; д) максимальну точність. Встановлено, що це включає в себе профілактику розслідувань, які повинні характеризуватися точністю та ефективністю, а також удосконалення законодавства щодо запобігання сексуальному насильству.

Зроблено висновок, що запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи - це комплексна система, яка не лише впливає на детермінанти сексуальних злочинів, а й включає в себе вжиття інституційних та нерепресивних заходів як щодо осіб, які вчиняють злочини, так і щодо жертв цієї групи злочинів.

Ключові слова: *детермінація, запобігання, злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості, кримінальні правопорушення, кримінологічна характеристика, злочини проти статевої свободи, злочини проти статевої недоторканості, кримінологічна характеристика, особи геронтологічного віку, статева недоторканість, статева свобода, статеві злочини.*

Leheza Ye. O. Legal principles of the criminology characteristics of crimes against sexual freedom and sexual inviolability of the person

The scientific article is devoted to the peculiarities of the criminological characteristics of crimes against sexual freedom and sexual integrity. The work analyzed such indicators as the level, structure and dynamics of sexual crimes. The main criminological characteristics of persons who commit crimes against sexual freedom and inviolability are analyzed. Particular attention is paid to certain aspects of the prevention of sexual crimes.

The author emphasizes that at the general societal level, the implementation of moral and educational programs aimed at fostering respect for each other and the impossibility of encroaching on the rights and freedoms of other people acquires primary importance. Such measures include the educational activities of state authorities and public institutions aimed at raising the cultural level of the population, measures aimed at changing antisocial attitudes, i.e. facilitating the satisfaction of socio-economic needs, increasing the sense of responsibility for one's own behavior, fostering respect for sexual freedom and sexual integrity of other people, one of the main centers of society. Strengthening the family as a unit, implementation of socio-economic, cultural, educational and other measures in the state that help solve the problem of sexual violence.

Prevention of sexual crimes as a special direction of crime prevention consists of the following elements: a) sexual education of minors, which includes social-psychological, pedagogical, medical and sexological aspects; b) organization of special lectures in educational institutions; c) increasing the level of awareness of the population about victimization; conveying information about the harmfulness of concealing the fact of sexual assault; d) clarification of the procedure for applying to law enforcement agencies; e) maximum accuracy. It has been established that this includes preventive investigations, which must be characterized by accuracy and efficiency, as well as improving legislation on the prevention of sexual violence.

It was concluded that the prevention of crimes against sexual freedom and sexual integrity of a person is a complex system that not only affects the determinants of sexual crimes, but also includes the adoption of institutional and non-repressive measures against both the perpetrators and the victims of this crime. groups of crimes.

Key words: *determination, prevention, crimes against sexual freedom and sexual integrity, criminal offenses, criminological characteristics, crimes against sexual freedom, crimes against sexual integrity, criminological characteristics, persons of gerontological age, sexual integrity, sexual freedom, sexual crimes.*

Згідно з географічним дослідженням сексуальних злочинів, проведеним Лукашем, зґвалтування є досить однорідним злочиним. У 30,9% випадків злочин відбувся в квартирі (53% з яких належали жертві), 13,9% - в лісопосадці і 12,3% - в безлюдному місці на вулиці. У більшості з цих випадків було встановлено, що необачна поведінка жертви була зумовлена притупленим відчуттям небезпеки. Найвищий рівень злочинності вдень припадає на ніч (38,9%), а найнебезпечніші години - між 20:00 і 24:00 (29,8%) та між північчю і 4:00 (26,5%).

Оскільки більше половини гвалтівників є безробітними, абсолютної переваги в залежності від дня тижня немає. Сезоном з найвищим рівнем злочинів є літо (31,7%), а сезоном з найнижчим рівнем - осінь (22,3%), із середнім показником 25% [2].

Сексуальні злочини - це сукупність злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканості, що вчиняються із застосуванням фізичного чи психологічного насильства або з використанням безпорадного стану потерпілої особи з метою задоволення статевої пристрасті в природній чи збоченій формі [5, с. 201].

Хоча сексуальні злочини становлять невелику частку злочинності, вони характеризуються тривалим інкубаційним періодом.

Враховуючи, що статеві злочини мають сильний травмуючий вплив на психіку людини, а безпека особистості та її нормальний розвиток у сучасних умовах є одним з основних об'єктів правової охорони, слід погодитися з пропозицією деяких науковців виокремити статеві злочини в самостійний предмет кримінологічного дослідження.

Лукашевич С.Ю. до складу сексуальних злочинів включає сукупність злочинів, зазначених у статті 4 Кримінального кодексу України [5, с. 202]. Безумовно, найбільш суспільно небезпечним з цих злочинів є зґвалтування. Варто зазначити, що динаміка сексуальних злочинів є сприятливою, оскільки з кожним роком кількість таких злочинів зменшується. При цьому зменшення кількості сексуальних злочинів спостерігається за всіма видами злочинів.

Кримінологічна характеристика статевих злочинів щодо неповнолітніх показує, що вони майже однаково розподілені між міською та сільською місцевістю. Спостерігається чітка сезонність: 60-70% злочинів вчиняються у період з травня по вересень. Більшість злочинів скоюється у вечірній та пізній час (з 17:00 до 8:00, 66%). У кримінологічному аналізі злочинів певне місце посідає розподіл злочинів залежно від того, чи вчиняються вони в приміщенні (53,9%), чи на вулиці. Більшість злочинів на сексуальному ґрунті вчиняються із застосуванням фізичного насильства (кожен другий). Погрози фізичного насильства трапляються в кожному шостому випадку [4].

Переважає більшість - чоловіки (98,3%). За віком 19,3% - неповнолітні кривдники, 35,3% - у віці 18-25 років, 12% - у віці 25-30 років і 33,2% - у віці 30-40 років. Більшість правопорушників (78%) мають середню або неповну середню освіту [4]. За даними дослідження Козлюк, 50,3% осіб цієї категорії мають повну середню освіту, 37,2% - базову середню освіту, 7,3% - початкову освіту, 2,9% - неповну загальну середню освіту, 2,1% - повну загальну середню освіту і 0,8% - неписьменні. При цьому 11,3% навчалися в загальноосвітніх навчальних закладах, 7,2% - у професійно-технічних навчальних закладах і 0,2% - у вищих навчальних закладах за заочною (дистанційною) формою навчання [3].

На момент вчинення злочину 44,7% кривдників не працювали і не навчалися. Серед працюючих сексуальних злочинців 43% були робітниками, 1% - працівниками сільського господарства, 1% - представниками інтелігенції та 3,2% - підприємцями. Примітно також, що 44% працюючих були зайняті низькокваліфікованою працею: 8,4% негативно оцінювалися за місцем роботи і 8,3% - за місцем проживання.

Серед кримінальних справ, розслідуваних С.С. Косенко, більшість правопорушників (71%) не перебували у шлюбі, 22,5% були одружені, а 7,2% - розлучені. 31% колишніх засуджених мали дітей, але ця обставина не стримувала їх від вчинення сексуальних злочинів проти дітей інших осіб. Щодо характеристики злочинця, то 92,4% злочинців були безпосередніми виконавцями, 7,1% - організаторами, 2,1% - підбурювачами і 0,3% - пособниками. Частка колишніх засуджених була значно вищою - 31,3%.

Значна частка злочинців перебувала у стані алкогольного сп'яніння під час скоєння злочину (65,2%). З них 16% зловживали алкоголем, 3,1% були хронічними алкоголіками і 6,9% вживали наркотики. До морально-психологічних характеристик осіб, які вчинили статеві злочини щодо неповнолітніх, також можна віднести типовий егоцентризм, зневагу до жінок та неповнолітніх, неповагу, цинізм, відсутність сорому, злість, жорстокість до потерпілих та споживацьке ставлення до оточуючих. Водночас, деякі кривдники здатні знайти спільну мову та інтерес з дітьми.

Найнебезпечнішими злочинцями є ті, хто, користуючись психологічним насильством та безпорадним станом жертви, вчиняють сексуальні злочини проти власних дітей (дочок, синів, падчерки, племінниці тощо) (8,1%). Їхні негативні характеристики є найбільш вираженими та довготривалими.

Згідно з дослідженнями Козлюк, особистість злочинців, які вчиняють сексуальні злочини щодо неповнолітніх, характеризується комплексом свавілля та фантазії, що проявляється у вчинюваних сексуальних злочинах. Свідомість проявляється в тому, що винний бажає задовольнити свої сексуальні бажання шляхом порушення статевої недоторканості неповнолітньої особи. Дії винного суперечать природному стану розвитку найбільш вразливої особи. Ілюзія проявляється в тому, що у них формується уявлення про допустимість (і можливість) задоволення своїх статевих бажань шляхом використання малолітнього віку [3].

Як правило, морально-психологічний портрет сексуального злочинця часто характеризується такими рисами:

– Грубість, що часто переходить у жорстокість, цинізм, неповага до прав і свобод інших людей, майже повне зникнення соціальних заборон і уявлень про межі дозволеного і недозволеного;

– Примітивізм, який тривіалізує стосунки між чоловіками та жінками до статевого акту без урахування згоди іншого;

– Погляд, який розглядає жінок та інших (одностатевих - якщо вони задовольняють свої сексуальні пристрасті неприродним способом) партнерів як підкорених суб'єктів, які не мають права вибору чи опору і є лише інструментами сексуального задоволення.

Загалом, аналіз поведінки сексуальних злочинців дозволяє виокремити такі типи сексуальних злочинців за способом поведінки: 1) спонтанні гвалтівники (коли намір вчинити сексуальний злочин виникає раптово під впливом зовнішніх обставин); 2) «дослідники».

Особливу увагу в сексуальних злочинах привертають характеристики жертв злочину.

За даними О.В. Губанової, найчастіше жертвами зґвалтувань стають жінки віком 18-30 років (71%), незаміжні (51,3%), з дітьми (46%), із середньою освітою (76,1%), некваліфіковані та малокваліфіковані працівниці (робітниці) (46,3%) та мешканки міст (51,2%).

Залежно від ступеня знайомства між жертвою та злочинцем зґвалтування можна поділити на три групи: 1) напади на незнайомих жінок (31,2%); 2) зґвалтування жінок, які були ситуативно (безпосередньо перед злочинном) знайомі з гвалтівником (23,1%); 3) напади на жінок, яких гвалтівник знав протягом певного часу (45,8%).

У 34,7% випадків поведінка жертви створювала об'єктивні передумови для вчинення зґвалтування. Провокаційна поведінка мала місце у 25,2% випадків, що свідчить про те, що реальна система профілактики поведінки жертви могла б зменшити кількість таких злочинів. У 62% випадків намір зґвалтувати виник після знайомства та контакту з потерпілою, у 29% - раптово, у 7% - до знайомства з потерпілою, у 4% - інше. Характерними формами віктимної поведінки жінок є: 1) алкогольне (наприклад, наркотичне) сп'яніння (54% потерпілих; у 33,5% випадків потерпіла та гвалтівник вживали алкоголь разом); 2) перебування з незнайомими людьми (знайомими за обставин); 3) реальна можливість сексуального насильства з інтимною особою, коли; 4) поведінка жінки, яка не зважає на норми моралі, сексуальні «змови» заради певної вигоди тощо; 5) нехтування заходами особистої безпеки; 6) поведінка потерпілої через фізичні або психічні вади. У деяких випадках важливим криміногенним фактором є аморальна репутація жертви [1]: за даними С. Лукашевич, 35,4% осіб знали гвалтівника до скоєння злочину, а близько 14% були його родичами.

Окремої уваги заслуговують неповнолітні жертви сексуальних злочинів. У дослідженні Косенко підкреслюється той факт, що неповнолітні жертви перебувають у малолюдних місцях (парках, скверах тощо) у пізній час, що є сприятливою ситуацією для вчинення сексуальних злочинів. Надмірна довірливість неповнолітніх жертв, нерозбірливість у зв'язках та згода на відвідування незнайомих осіб у квартирі також часто сприяє вчиненню сексуальних злочинів проти неповнолітніх. Деякі неповнолітні намагаються виглядати як дорослі, поведуться розкуто і безладно, а іноді вступають у статеві стосунки.

За даними опитування, проведеного С. Косенковою, характеристика неповнолітніх, які стали жертвами сексуальних злочинів, виглядає наступним чином. 58,3% неповнолітніх стали жертвами зґвалтування; 28,44% неповнолітніх стали жертвами насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом; 0,61% стали жертвами примушування до вступу в статеві зносини; 9,1% стали жертвами статевих зносин з особами, які не досягли статевої зрілості; 2,9% стали жертвами жорстокого поводження з дітьми. 98,4% постраждалих були жінками, а 2,1% - чоловіками. Віковий розподіл неповнолітніх потерпілих становив 6% у віці до 7 років, 27% у віці від 7 до 12 років, 34,1% у віці від 12 до 14 років та 34,2% у віці від 14 до 18 років. Таким чином, неповнолітні потерпілі становлять найбільшу вікову групу (65,4%), що підтверджує зростання суспільної небезпеки злочинів проти неповнолітніх.

Більшість неповнолітніх потерпілих від сексуальних злочинів проживали з батьками (65,4%), 33% проживали з батьком або матір'ю, а 11,2% були сиротами.

У 69% кримінальних справ, досліджених Косенко С.С., неповнолітні потерпілі на досліджуваній території мали позитивні характеристики, тоді як змішані характеристики (як позитивні, так і негативні) були виявлені в 11% кримінальних справ.

За даними дослідження, потерпілі, крім неповнолітніх, перед вчиненням злочину перебували у стані алкогольного сп'яніння, 11% та 19% вживали алкоголь епізодично, а 4% вживали наркотичні засоби або психотропні речовини. 71% неповнолітніх потерпілих навчалися в загальноосвітній школі, 5,8% - у професійно-технічному училищі, 4% - у технікумі, 7% - не навчалися і не працювали, а 5,1% - працювали. У всіх інших випадках інформація про жертву була відсутня [5].

Було досліджено стосунки між жертвою та кривдником: у 8,1% випадків кривдник був родичем жертви (батьком, братом, дідом, дядьком), 79,5% кривдників були знайомі з жертвою до скоєння злочину і в 14,3% випадків кривдник не був знайомий з жертвою. Найбільша кількість випадків рецидиву сексуальних злочинів проти неповнолітніх трапляється у випадках, коли злочинець є членом сім'ї потерпілої особи [4].

Узагальнюючи наукові позиції у цій сфері, слід зазначити, що заходи запобігання статевим злочинам можна поділити на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні [6].

На загальносоціальному рівні нагальним є запровадження морально-виховних програм, спрямованих на виховання поваги один до одного та неможливості посягання на права і свободи інших осіб [7].

До таких заходів можна віднести:

- заходи, спрямовані на зміну антисоціальних установок, тобто сприяння задоволенню соціально-економічних потреб, підвищення почуття відповідальності за власну поведінку та виховання поваги до статевої свободи та статевої недоторканості інших осіб;

- здійснення в державі соціально-економічних, культурно-освітніх та інших заходів, що сприяють зміцненню сім'ї як одного з основних осередків суспільства, розв'язанню молодіжних проблем, розвитку та всебічному задоволенню інтересів молодого покоління у сферах освіти, праці та відпочинку;

- просвітницька діяльність державних та громадських інституцій, спрямована на підвищення культурного рівня населення.

Профілактика статевих злочинів як спеціальний напрям запобігання злочинності включає в себе

- ввести в навчальну програму середньої школи предмет «Основи безпеки життєдіяльності»;

- Інформування населення про методи та способи захисту та самозахисту (наприклад, про наявність технічних засобів, правила поведінки в темну пору доби та під час дозвілля);

- Максимально коректне та ефективне запобігання розслідуванню;

- надання інформації про шкідливі наслідки приховування фактів сексуального насильства та роз'яснення порядку звернення до правоохоронних органів;

- Покращення патрулювання парків, відкритих просторів та лісопосадок;

- Посилити нагляд за засудженими за сексуальні злочини, які звільняються з установ виконання покарань після відбуття покарання у місцях позбавлення волі;
- проведення спеціальних лекцій у навчальних закладах з метою підвищення рівня обізнаності населення щодо віктимності;
- статеве виховання неповнолітніх, включаючи соціально-психологічні, педагогічні, медичні та сексологічні аспекти;
- Створення та забезпечення роботи телефонів довіри, психологічних, медичних та реабілітаційних центрів. 8) Надання допомоги справжнім жертвам зґвалтувань є одним із стратегічних напрямків запобігання злочинності;
- Створити незалежну службу соціальної адаптації правопорушників у структурі Державної пенітенціарної служби та Центр запобігання сексуальному насильству при профільному міністерстві [9].

Дослідивши вищезазначене приходимо до висновків, що запобігання злочинам проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є комплексною системою, яка не лише впливає на детермінанти сексуальних злочинів, а й передбачає вжиття системних нерепресивних заходів як щодо осіб, які їх вчиняють, так і щодо жертв цієї групи злочинів.

Список використаних джерел:

1. Губанова О.В. Кримінологічна характеристика та запобігання зґвалтуванню (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим): автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Сімферополь, 2008. 21 с.
2. Лукаш А.С. Зґвалтування: кримінологічна характеристика, детермінація та їх попередження: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 2007. 20 с.
3. Козлюк Л.Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2009. 20 с.
4. Косенко С.С. Віктимологічна профілактика статевих злочинів щодо неповнолітніх: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 2004. 21 с.
5. Кримінологія: підручник / за ред. В.В. Голіни, Б.М. Головкина. Х.: Право, 2014. 440с.
6. Легеца Є.О. Адміністративні послуги, що надаються міліцією громадської безпеки: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Дніпропетровськ, 2011. 263 с.
7. Leheza Ye., Filipenko T., Sokolenko O., Darahan V., Kucherenko O. (2020). Ensuring Human Rights in Ukraine: Problematic Issues and Ways of their Solution in the Social and Legal Sphere. *Cuestiones Políticas*. Vol. 37 №° 64 (enero-junio 2020). P. 123-136. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3764.10>
8. Leheza, Y., Dorokhina, Y., Shamara, O., Miroshnychenko, S., & Moroz, V. (2021). Citizens 'participation in the fight against criminal offences: political and legal aspects. *Cuestiones Políticas*, 39(69), 212-224. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.3969.12>
9. Matviichuk, Anatolii. Shcherbak, Viktor. Sirko, Viktoria. Malieieva, Hanna. Leheza, Yevhen. 2022. Human principles of law as a universal normative framework: Principios humanos del derecho como marco normativo universal. *Cuestiones Políticas*, 40(75), 221-231. <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4075.14>

